

BALÁZS GÉZA, H. VARGA GYULA SZERK. 2008:
AZ ABDUKCIÓ. AZ ABDUKCIÓ LOGIKÁJA, SZEMIOTIKÁJA
BUDAPEST, MAGYAR SZEMIOTIKAI TÁRSASÁG – EGER, LÍCEUM KIADÓ,
390 LAP (SEMIOTICA AGRISIENSIS 5.)

KEMÉNY GÁBOR

A Magyar Szemiotikai Tanulmányok könyvsorozat 16–17. köteteként megjelent kiadvány a 2007 októberében Egerben megrendezett szemiotikai konferenciák (Az abdukció, ill. Ifjú szemiotikusok 5. konferenciája) válogatott anyagát tartalmazza. A kötetet Voigt Vilmos Ajánlása vezeti be (5–11), amely a magyar szemiotika kezdeteit, kibontakozását és jelenlegi helyzetét ismerteti a 60-as évek végétől napjainkig. Ezután 37 előadó 36 előadása következik (egy előadásnak két szerzője volt: Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor szociológusok). Az előadások négy csoportra vannak osztva (a kötetben sorszámozás nélkül): I. Az abdukció (8 előadás), II. Szimbolizáció (6 előadás), III. Szemiotika és nyelv (13 előadás), IV. Szemiotika és társadalom (9 előadás). A kötetet szemiotikai dokumentumok (Voigt Vilmos 1980-ban írt lektori jelentése Thomas A. Sebeok *Prefigurements of Art* című könyvéről és Majláth Orsolya naplószerű beszámolója a két konferencia eseményeiről), továbbá a helyszínen készült fényképek és az előadások angol nyelvű összefoglalói zárják.

A második konferencia ifjúsági jellegéből, de talán a szemiotika mint kutatási terület jellegéből is adódóan a szerzők többsége fiatal (a könyvborító belső oldalain található életrajzi adatok szerint 16-an még 30. életévüket sem töltötték be). Ennélfogva a kötet a magyar szemiotikának nemcsak a jelenét, hanem a közeljövőjét is érzékelteti. Az előadók sorában olyan pályakezdők is vannak, akik feltehetőleg itt mutatkoztak be a szakmai nyilvánosság előtt. Közülük öten (Kovács Dóra, Mészáros Mariann, Szabó Csaba, Szalai Nikoletta és Vanyur Zsófia) a Kaposvári Egyetem hallgatói, és ez tanáruk, Zsélyi Ferenc egy. docens kiváló munkáját, iskolateremtő tevékenységét dicséri. Tegyük azonban hozzá, hogy az első, az abdukció témakörének szentelt konferencián olyan jól ismert, tapasztalt kutatók is előadtak, mint Balázs Géza, Bencze Lóránt, Büky László, Petőfi S. János és Voigt Vilmos, ami természetesen kedvezően befolyásolta az egri napok (és a most ismertetendő kötet) szakmai színvonalát.

A kötet borítóján Charles Sanders Peirce (1839–1914), a szemiotika alapjait le rakó amerikai tudós arcképe látható. Peirce-től származik az abdukció fogalma is, amely az egyik konferenciának központi témája volt, de a másikon, az ifjúsági konferencián is gyakran hivatkoztak rá. Az abdukció a két hagyományos logikai következtetésfajtától, a dedukciótól és az indukciótól eltérően olyan magyarázó hipotézis, amely az eredményből és a szabályból (tételből) következtet az egyes esetre (l. Benkes Zsuzsa meghatározását a 20. lapon). Peirce klasszikussá vált, „babszemes” példáján szemléltetve (idézi Petőfi S. János [16] és Balázs Géza [49]):

Eredmény: Ezek az asztalon levő babszemek mind fehérek.

Tétel: Ebben az asztal mellett levő zsákban minden babszem fehér.

Eset: Ezek a babszemek [feltehetően] ebből a zsákból valók.

Az első rész tanulmányai nemcsak általánosságban tárgyalják az abdukció fogalmát, hanem egy-egy különös vonatkozását is megvilágítják. Petőfi S. János a szemtől szembeni („face to face”) kommunikációban és a szöveginterpretációban játszott szerepével foglalkozik, Benkes Zsuzsa kreatív gyakorlatokat mutat be az abduktív jelentéstulajdonításra, Bencze Lóránt az antropológiai nyelvészet szempontjából vizsgálja az abdukciót, Balázs Géza több példát ad az abduktív következtetésre (39–41), majd Mikszáth Új Zrinyász című regényének részletein szemlélteti az abdukció mint hipotetikus következtetés működését (45–8).

A négy alapozó, fogalom meghatározó előadás (Petőfi, Benkes, Bencze, Balázs) után Nemesi Attila László előadása az abdukció és az implikatura (implikált v. sugallt jelentés) viszonyát tárgyalja. (Egyetértek a szerzővel abban, hogy nomen acti értelemben szerencsésebb lett volna az *implikátum* formát meghonosítani, de a szakmai közmegegyezés az *implikatura* mellett döntött, így ő is ezt használja.) Zsélyi Ferenc az abdukció cselekményformáló szerepét vizsgálja XIX. századi detektívtörténetekben, különösen Conan Doyle Sherlock Holmes-történeteiben. Újvári Edit az abdukciónak a tipológiai szimbolizmusban (a bibliai hermeneutika módszertanában) betöltött jelentőségét ismerteti. Pappert Mariann előadása az apátia fogalmának értelmezésével foglalkozik Goncsarov Oblomov című, a múlt századforduló magyar íróira, többek között a fiatal Krúdyra is ható regényében.

A Szimbolizáció fejezetcím alatt összegyűjtött előadások sora Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor cikkével kezdődik: A szimbolizáció pragmatikájához. Szociális jelenségek interiorizációja szimbólumok segítségével (99–107). Az előadás voltaképpen az alcímében jelzett témáról szól. Abból a kérdésből indul ki, mi a szimbólumok jelentősége a társadalomban. Ezután a fogalmi és a szimbolikus gondolkodás „elkülönböződésének” (= elkülönülésének?) folyamatát vázolja fel. A szerzők szerint a szimbolikus gondolkodás volt az elsődleges, és ebből vált ki a fogalmi gondolkodás mint másodlagos jelenség. A szimbólumok sajátosságát abban jelölik meg, hogy „megőrzik asszociációkörüket és jelentéseik nyitottságát” (102). Ezen a ponton több összefüggés és továbbgondolási lehetőség tárul fel a költői nyelv (s ezen belül a költői kép) esztétikai és stilisztikai vizsgálata felé, ennek tárgyalásába azonban itt nem mehetünk bele. A szerzők három példát mutatnak be a szimbólumok által történő interiorizációra: 1. az individualizmus, 2. az adaptáció, 3. a Coca-Cola üdítőital sajátos formájú üvege. Egészében véve a kötetnek ez az egyik legértelmesebb írása, kár, hogy szerzői nem fésülték át kellő gondossággal, és ezt az egyébként jó munkát végző szerkesztők sem tették meg (így a 105–7. lapon tucatnyi kisebb-nagyobb elírás, sajtóhiba található).

Büky László tanulmánya a szóképértelmezés lehetőségéről szól elméleti igénynyel, egyben azonban egy konkrét példa tüzetes elemzését is nyújtva (108–18). A Büky által elemzett költői nyelvi példa (Füst Milán Arménia! című versének kezdete) a szer-

ző szerint metafora, mégpedig ún. kéttagú metafora (ez, ha jól értem, nem azonos a magyar stilisztikai terminológia teljes metaforájával):

„[...] S a sötétség lassan, mint meleg nehezék ereszkedik szívemre alá”.

Szerintem ez a példa inkább hasonlat, legfeljebb hasonlatból (*mint meleg nehezék*) és metaforikus elemekből összeszövődő komplex kép. Ez azonban a fejtegetés egészét illetően majdnem mellékes. A lényeg az az aprólékos gondosság, amellyel az előadó a képelemek téma-réma viszonyait és ezeknek a befogadók közös előismereteivel való kapcsolatát bemutatja (113–6). Az előadás azt a kérdést is felveti, milyen mértékben alkalmazhatók a kognitív metaforaelmélet szempontjai a kreatív, költői metaforák megközelítésében. Büky e tekintetben meglehetősen szkeptikus álláspontot foglal el, rámutatva arra, hogy „a kreatív, költői metaforák lényegi tulajdonsága a dinamizmus. E dinamizmus miatt nem lehetséges a költői metaforák kognitív sémák szerinti értelmezése” (108). (Hasonlóan vélekedett Fónagy Iván (1998) és a román Borcilă (1997) is.) A cikk összefoglalását érdemes szó szerint is idézni: „egy teljes (költői) képet lehetőség szerint az írói oeuvre (a szóhasználati háttér), a képhez tartozó megnyilatkozás téma-réma szerkezete és nem utolsósorban a szóképek elemeinek összeépüléséhez szükséges vagy lehetséges pragmatikai, illetőleg előismereti háttér föltárásával lehet magyarázni és megérteni” (117). Ennek az állításnak a helytálló voltát nem csupán ez az előadás, hanem a szerző korábbi művei, különösen két metaforaszótára (Büky 2002, 2004) is igazolják.

A második rész többi előadása a térképjelek (Tokaji Ildikó), a síremlékek, sírjelek (Veszprémi Eszter), a borjellemezés (Hulyák-Tomesz Tímea) és a repülőtéri búcsúzási szokások (Kiss Róbert Richard) szemiotikájának köréből mutat be érdekes adalékokat.

A harmadik rész Szemiotika és nyelv címmel a viszonylag leginkább nyelvészeti jellegű előadásokat gyűjti egybe (bár Szayly József és Benyhe István cikke csak lazán kapcsolódik ehhez a témakörhöz).

Pátrovics Péter a szemiotika és az aspektológia (az igeaspektusok kutatása) kapcsolódási pontjairól tartott előadást. Az aspektust mint univerzális nyelvi kategóriát a következőképpen definiálja: „a megnyilatkozásban egy esemény lefolyására vonatkozó nyelvi információ” (148). Az aspektuskutatás szakértőjeként (vö. pl. Pátrovics 2000) a kötet átlagszínvonalából messze kiemelkedő összefoglalást nyújt az aspektus és az aspektualitás kérdéséről. Ennek ismertetését itt meg sem kísérem. Csupán azt említem meg, hogy a szerző életrajzi adatait hiába kerestem a borító belső oldalán; valahogy lemaradtak róla.

Ardamica Zorán az irodalom, a zene és a performansz határvidékén mozgó előadásában egy betonkeverőkre írt zeneműről (?) és annak bemutatásáról számol be (165–70). Hoványi Márton előadásának címe (Szavak az inkvizíció színe előtt) valami esszéfélét ígér, ehelyett alapos, szépen megírt tanulmányt kapunk a beszédaktuselmélet vallási (szentség- és erkölcsstani) vonatkozásairól (171–9), például arról, hogy a keresettség vagy az eucharisztia (a szerző *k*-val írja: *eukarisztia*) aktusa bizonyos szavak kimondásával, pontosabban azok által megy végbe (ez Austin illokutív beszédaktusaira

emlékeztet). (Itt is szóvá kell tennem a cikk végét elcsúfító sajtóhibákat.) Schirm Anita a *hát* diskurzusjelölő partikula használatát mutatja be a világhálóról gyűjtött gazdag példaanyag alapján (180–7). Csepeli R. Zoltán előadása (Szemiotikai határjelenségek a sensusalapú tipológiában, 188–93) a Petőfi S. János fogalomrendszeréből ismert jelölési módokat és meghatározásokat alkalmazza. E szerint a *sensus* a vehikulumhoz rendelhető szemantikai architektonika, amely vagy nyelvspecifikus, vagy relátumspecifikus (Petőfi 2004: 40 skk.). Az Egerben elhangzott előadás egy amerikai pop-art műalkotás és egy magyarországi óriásplakát példáján szemlélteti az uni- és multimediális szövegek sajátosságait. A további itt közölt cikkekről csak címszavakban számolhatok be: Szücs Márta a frazeológiai egységekről, Dede Éva a vicc jelentéstanáról, Horváth Zoltán a „filmbeszédről”, Deák-Sárosi László a mozgókép szemiotikájáról, Szayly József, a Magyar Rádió alelnöke a közszolgálati médiumok előtt álló új kihívásokról, Benyhe István a humán alapú tehetségfejlesztés egy sajátos kísérletéről, a Bolyai Műhelyről, Szekeres Adrienn Nyekraszov alkotói munkásságának Dosztojevszkijre gyakorolt hatásáról, végül Kuna Ágnes az autósiskolák neveiről és emblémáiról tartott előadást. (Az utóbbi két cikket gazdag illusztrációs anyag egészíti ki.)

A negyedik, egyben utolsó, Szemiotika és társadalom című rész a döntően társadalomszemiotikai indíttatású előadásokat tartalmazza. Ez persze korántsem jelenti azt, hogy a korábbi cikkeknek nem voltak társadalmi vonatkozásai (pl. Kapitányék előadása ebben a részben is helyet kaphatott volna), de itt ez a szempont központi jelentőségűvé válik. Veszelszki Ágnes a Nyugat hirdetésszövegeit elemzi a XX. század eleji „marketing” példajaként (273–95). A sok illusztrációt és diagramot felvonultató tanulmány a kötet leghosszabb írása. Ezután Balázs László a hálózatok szerepéről, Kovács Dóra a macskák és a közlekedés viszonyáról, Szalai Nikoletta egy kaposvári, egyetemisták látogatta szórakozóhelyről, Mészáros Mariann egy amerikai filmsorozat szereplőinek névadásáról, Szabó Csaba egy sportetiltap nyelvi és képi világáról, Vanyur Zsófia a szó szoros értelmében vett és az átvitt értelmű börtönlétről, Sóskuti Zoltán a társasági táncokról, Németh Zoltán pedig a szigligeti JAK-táborokról ad szemiotikai (vagy a szerző által annak szánt) elemzést.

A kötetet, mint jeleztem, két „szemiotikai dokumentum” zárja. Voigt Vilmos egykori lektori jelentése Sebeok Tamás könyvéről kortörténeti dokumentum a javából, kiegészítve egy mai kommentárral a kötet magyar fordításának és megjelentetésének nehézségeiről (Voigt Vilmos szavával élve: „odüsszeiájáról”). Majláth Orsolya beszámolójából megtudhatjuk, milyen pompás egri pincézések tették teljessé a két konferencia tudományos programját, továbbá azt, kiknek az előadása maradt ki a kötetből, bizonyára többféle okból. Hogy ezek az okok melyek voltak, szerkesztői elő- vagy utószó híján csak találgatni tudjuk. Űde színfolt a beszámoló után a konferencián készült 15 kis kép (379–80). Ezekon találkozhatunk Aczél Petrával és Benczik Vilmossal is, akiknek előadását a konferenciakötet, sajnos, nem tartalmazza.

Az ismertetett kötet – némi heterogenitása és színvonalbeli egyenetlensége ellenére – nagyszerű összegzést nyújtja a mai magyar szemiotika kutatási irányainak és eredményeinek. Az ismertetést azzal zárom, amit Voigt Vilmos ajánlasként írt a könyv élére: „Tovább a magyar szemiotika útján!” (5).

* * *

- Borcilă, Mircea 1997: The metaphoric model in poetic texts, in Péntek János szerk.: *Szöveg és stílus. Szabó Zoltán köszöntése*, Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszéke, Cluj-Napoca, 97–104.
- Büky László 2002: *Füst Milán metaforahasználatának alapjai (szótárszerű feldolgozásban)*, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged.
- Büky László 2004: *Füst Milán metaforahasználatának szövegmondattanából (szótárszerű feldolgozásban)*, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged.
- Fónagy Iván 1998. A kognitív metaforáról, in Zoltán András szerk.: *Nyelv, stílus, irodalom. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára*, ELTE BTK, Keleti Szláv és Balti Filológiai Tanszék, Budapest, 140–53.
- Pátrovics Péter 2000: *Aspektus a lengyel, a német és a magyar nyelvben, a lengyel aspektusjelentések német és magyar funkcionális megfelelői*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék, Budapest.
- Petőfi S. János 2004: *A szöveg mint komplex jel. Bevezetés a szemiotikai-textológiai szövegszemléletbe*, Akadémiai Kiadó, Budapest.